

Grigorij Terešuk, Volodimir Ūrženko

Особистісно-орієнтований підхід у освітній галузі "технологія" на основі проектного навчання в Україні

Problemy Profesjologii nr 1, 157-164

2008

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Григорій ТЕРЕЩУК,
Володимир ЮРЖЕНКО

ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД У ОСВІТНІЙ ГАЛУЗІ «ТЕХНОЛОГІЯ» НА ОСНОВІ ПРОЕКТНОГО НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ

PROBLEMY NAUCZANIA PRZEDMIOTU „TECHNOLOGIA” W SYSTEMIE EDUKACJI UKRAINY

Streszczenie

W artykule autorzy analizują problemy wynikające z dyskusji o perspektywach edukacyjnych Ukrainy. Omawiane są problemy przygotowania zawodowego w zakresie zawodów technicznych. Szczególnej uwadze poddaje się możliwości doskonalenia i nauczania przedmiotu „technologia” w szkole ogólnokształcącej.

PROBLEMS OF TEACHING OF THE SUBJECT „TECHNOLOGY” IN THE EDUCATION SYSTEM OF UKRAINE

Summary

In the paper the authors analyse problems resulting from the discussion about educational perspectives of Ukraine. They present problems of vocational preparation regarding technical vocations. Particular attention is paid to the possibilities of improvements and teaching of the subject „Technology” in General Education School.

Стаття присвячена проблемі обґрунтування засад особистісно-орієнтованого навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів у процесі вивчення змістових ліній освітньої галузі «Технологія» шляхом застосування проектно-технологічного підходу в навчально-пізнавальній діяльності й індивідуалізації зазначених процесів.

Необхідність прискороного розвитку економіки, запровадження новітніх виробничих технологій, тотальна інформатизація зумовили здійснення рішучих кроків у модернізації освітньої галузі. Останнім часом на сторінках педагогічних видань розгорнулася дискусія щодо концептуальних засад удосконалення трудової підготовки з врахуванням нових реалій і перспектив освіти в Україні. Ця дискусія продовжується, недостатньо науково обґрунтованими залишаються питання теорії трудового навчання, дискусійними є різні трактування базових понять, пропозиції щодо шляхів оновлення предмету “Трудове навчання”.

Для сучасного перехідного періоду в житті України характерні суперечливі тенденції, які неминуче позначаються на підготовці молоді до майбутньої трудової діяльності. Демократизація, ринкова економіка, отримання громадянами прав і свобод супроводжуються необхідністю посилення особистої відповідальності за свою долю,

небаченим до сих пір зростанням ролі кожного у життєвому та професійному самовизначенні, власному благополуччі. Трудове навчання як компонент загальної освіти й освітньої галузі «Технології» повинно відіграти у цій справі особливу роль.

У визначенні концептуальних положень загальноосвітньої й розвивальної функцій практичного трудового навчання слід враховувати новітні тенденції ринку праці, які вказують на відродження попиту на фахівців за професіями із значною долею ручної і механізованої праці. Вже сьогодні спостерігається брак висококваліфікованих робітничих кадрів, у тому числі токарів, фрезерувальників, столярів, слюсарів, плиточників, мулярів тощо. На ринку праці в пошуках засобів фізичного виживання появляється цілий прошарок молодих людей, які мають за плечима загальну середню освіту, а то й лише неповну середню освіту.

Зрештою, часто не відповідає сучасним вимогам і професійна компетентність інженерів, технологів – перш за все через слабку й морально застарілу науково-технічну базу технічних університетів, надмірну захопленість цих університетів модними професіями гуманітарної сфери (економічними, юридичними, журналістськими тощо) й поспішним здійсненням відповідного перепрофілювання факультетів, кафедр. Така тенденція властива не лише вищій школі України.

Виникає питання: звідки візьмуться висококласні інженери, техніки, робітники, якщо ще в школі не виявляти технічно обдарованих, здібних учнів, не розвивати їх просторове мислення й технічні здібності, не формувати інтерес до професій сфери техніки й сучасного високотехнологічного виробництва?

Звичайно, що на це будуть здатні перш за все ті сьогоднішні учні, які мають можливості для творчого розвитку своїх індивідуальних особливостей, здібностей у технічних видах діяльності і які вже у шкільні роки отримали відповідну базову підготовку. Саме освітня галузь "Технологія" за змістом і технологічним навантаженням може слугувати стрижнем такої підготовки у сензитивний віковий період формування як технічного інтелекту молодого людини, так і її практичної, психологічної готовності до праці у виробничій сфері.

Якою ж має стати сучасна "Технологія"? Які орієнтири маємо бачити у цій непростій галузі в силу ситуації, що склалася?

Найперше – необхідна нова концепція освітньої галузі "Технологія", яка окреслювала б конструкцію трудової підготовки як соціально-педагогічної системи й враховувала:

- 1) досвід і тенденції модернізації трудової підготовки (перш за все старшокласників) у країнах Європейського Союзу та інших розвинутих країнах світу;
- 2) реальний стан і перспективи модернізації загальної і професійної, особливо професійно-технічної, освіти України;
- 3) динаміку потреб ринку праці у професіях і кадрах, перш за все робітничих;
- 4) зміни у класифікації професій і спеціальностей відповідно до

міжнародного класифікатора, а також у змісті кваліфікаційних характеристик професій;

- 5) наступність трудової, в тому числі початкової професійної, підготовки школярів і професійно-технічної, інженерно-технічної освіти.

Традиційна система трудової підготовки, яка існувала в попередні роки в загальноосвітніх навчальних закладах, не забезпечувала у повному обсязі розвиток особистості. Це було зумовлено існуючими тоді принципами формування навчальних планів і програм, що визначали зміст діяльності як учителя, так і учня.

Процес переосмислення методологічних і дидактичних засад трудової підготовки в загальноосвітній школі дав змогу науковцям прийти до висновку про необхідність формування системи варіативного змісту навчального предмета «Трудове навчання». Це дозволило спрямувати процес навчальної діяльності учнів у русло особистісно-орієнтованого навчання, запропонувало його особистості можливість широкого вибору різних способів перетворення оточуючих предметів у межах змістового поля технознавчої культури.

За допомогою проектно-технологічного підходу, на якому ґрунтується змістове наповнення загальноосвітнього предмета «Трудове навчання», були створені умови для розробки гнучкої блочно-модульної програми, що вибудовувалась тільки відповідно до структури проектної діяльності. Вибір об'єкта проектування у процесі навчальної діяльності залишається за учнем.

При реалізації структури навчальної програми автори намагалися досягти автономності кожного блоку, що передбачало і дозволяло би вчителю у доволі широких межах варіювати, замінювати, модернізувати практично будь-який блок, а також приєднувати нові блоки й модулі до варіативної частини програми. На жаль, у змісті програми для 5–9 класів не всі пропозиції розробників проекту освітньої галузі «Технологія» і бачення навчального предмета «Трудове навчання» були враховані.

Однак нові підходи зрушили повільний освітній механізм у нашій державі з місця. Нині учню пропонується вибір об'єкта проектування і не дається жорстке прив'язування до навчального процесу в класі. Це дає змогу учневі більш динамічно, з особисто-орієнтованим ритмом навчатися і виконувати етапи проекту, орієнтуючись на власні можливості і здобутки. Акценти змістились на самостійне і кооперативне учіння. Важливо, щоб навчальний матеріал допомагав самоосвіті (вміщував вказівки, рекомендації, коментарі, табличні відомості, діаграми), що дозволяє забезпечувати самостійне розуміння і засвоєння змісту навчального предмета. Спроби знайти особисто-орієнтовані технології навчання відбуваються навіть у професійній освіті, де складно відійти від жорстко структурованих вимог стандарту, освітньо-кваліфікаційних характеристик робітничих професій [4].

Проблема особистісно-орієнтованого навчання виникла майже на кожному етапі розвитку соціокультурного цивілізаційного процесу, навіть в епоху тотального запровадження грамотності радянської доби в Україні. Але ніколи таким актуальним не було питання індивідуалізації навчання, особистісної орієнтації, як зараз, коли від

працівника вимагається високий професіоналізм, можливість гнучкого, адаптованого до швидкозмінних процесів у виробничій і соціокультурній діяльності навчання.

У процесі створення стандарту освітньої галузі «Технологія» проблема адаптування навчальної діяльності під вимоги сучасного етапного розвитку суспільства і виробництва постала дуже гостро. Процес визначення і розкриття змістових ліній цієї освітньої галузі окреслив коло питань, що визначили пріоритетним напрямком проблеми індивідуалізації навчання, особистісно-орієнтованих педагогічних технологій, які можуть визначально поєднати масову загальноосвітню школу й інтереси кожної конкретної особистості з власним «Я». Таке тлумачення пріоритетності особистісно-орієнтованого навчання базується на Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа) [1], де в останньому абзаці вступу, який фактично формулює основні, пріоритетні напрямки діяльності 12-річної загальноосвітньої школи, сказано: «Вектор шкільної освіти, *спрямовуючись у площину цінностей особистісного розвитку* (курсив наш — Г. Т., В. Ю.), варіативності і відкритості школи, зумовлює принципову необхідність переосмислення всіх факторів, від яких залежить якість навчально-виховного процесу, змісту, методів, форм навчання і виховання, системи контролю і оцінювання, управлінських рішень, взаємовідповідальності учасників навчально-виховного процесу» [1, 15].

Необхідність такого підходу до освітнього процесу в системоутворюючій освітній галузі «Технологія» визначено науковцями, зокрема О. М. Коберником [2], М.С. Корцем [3], В. К. Сидоренком [6], авторами цієї статті [7; 9] й іншими, котрі вказали на необхідність розробки змістового наповнення цієї освітньої галузі й загальноосвітнього предмета «Трудове навчання», враховуючи зміст стандарту сформульованого: «Основною реалізації змістових ліній є *проектно-технологічна та інформаційна діяльність* (курсив наш — Г. Т., В. Ю.), що інтегрує всі види сучасної діяльності людини: від появи творчого задуму до реалізації готового продукту. Проектно-технологічний підхід дасть можливість реалізувати варіативність у змісті трудової підготовки учнів» [1, 39].

Проектно-технологічний підхід до реалізації змістових ліній освітнього стандарту «Технологія» базується на особистісно-орієнтованій, індивідуальній діяльності кожного учасника навчального процесу і в класно-урочній системі навчання, що є основною, базовою для загальноосвітньої школи і принципово інших систем навчальної діяльності, які використовуються в навчальних закладах різних типів (наприклад Вальдорфська школа).

Таке тлумачення проектно-технологічної діяльності ґрунтується на працях наукової школи О. М. Коберника. Його науковий колектив відзначає особливу важливість особистісно-орієнтованого, індивідуалізованого змісту навчальної діяльності учнів на уроках трудового навчання.

Пріоритетним напрямком змісту проектно-технологічного підходу є його дослідницька сутність. Учня поступово готують до того, що будь-яка діяльність

творення має підпорядковуватися досягненню кількох конкретно визначених цілей. Найбільш вагомі з них можна сформулювати так:

– учень повинен навчитися визначати, чи потрібна продукція, яку він збирається спроектувати і виготовити суспільству, чи знайде вона застосування вдома, у школі тощо, чи буде можливість її реалізувати;

– в учня має сформуватись оцінювально-якісне уявлення про те, чи не принесе запропонований ним спосіб діяльності шкоду оточуючим, природному середовищу та йому особисто. Це є елементом морального виховання молодого покоління;

– учень повинен усвідомлювати важливість знань про різні технічні об'єкти і технології перетворюючої діяльності, які з ними пов'язані, наприклад, знання про якісні, кількісні й економічні показники матеріалів, які він може використовувати для створення виробу, що проектується;

– учень має розуміти раціональність того або іншого способу обробки, їх економічну ефективність.

Отже, в зміст проектно-технологічного підходу закладений усвідомлений і творчий вибір учнем найбільш доцільних, оптимальних способів перетворюючої діяльності з великої кількості, доволі схожих за формою, але різних за сутністю методів з урахуванням можливих негативних наслідків і позитивних результатів. На це спрямована система і структура змісту освітньої галузі «Технологія» і загально-освітнього предмета «Трудове навчання» для 12-річної школи. Саме цей зміст вкладається в сучасні інноваційні методики проектно-технологічного підходу.

Майже всі етапи проектно-технологічної діяльності дають можливість врахувати індивідуальні особливості навчальної діяльності і розвитку особистості учня. Виразно, чітко проглядаються різноманітні аспекти спрямованого впливу на розвиток творчого, дослідницького потенціалу учнів загальноосвітніх навчальних закладів в психолого-педагогічних працях.

Проектно-технологічна діяльність відрізняється від звичайної навчальної певними факторами. При роботі над проектом більшість учнів повинна вийти з усталеної дидактичної форми навчання, де основною, центральною фігурою є вчитель, який постійно відслідковує і корегує діяльність учня від початку до кінця. У разі вирішення завдань, пов'язаних з проектом, в учня є небезпека піти хибним шляхом, втрапити в глухий кут невизначеності тощо.

Проектно-технологічна діяльність під час вивчення предмета «Трудове навчання» чітко корелюється з загальнопсихологічним розумінням діяльності (Л. С. Виготський, О. М. Леонтьєв, О. К. Дусавицький, В. О. Моляко, В. В. Рибалка й ін.).

Важливість діяльнісного підходу обґрунтовує В. В. Рибалка, називаючи серед шести головних ознак діяльності особистості індивідуальність. Він визначає, що «індивідуальність, індивідуально-еволюційна, вітальна природа діяльності полягає в тому, що життєва енергія, вітальна сила, власне працездатність, динамічність людини забезпечується на рівні організму, індивіда, що і виступає фізіологічним джерелом самої діяльності, її процесуальності, яка соціально модифікується. ...Можна

припустити, що в ідеальному плані діяльності особистості відбувається зустріч глибинних, зумовлених геномічно, й зовнішніх, соціально, культурно визначених тенденцій організації суто людських форм активності, тобто культуротворчої діяльності» [5, 448].

Підтвердження думки про необхідність індивідуалізації, особистісно-орієнтованих технологій навчання можна знайти в наукових роботах з інноваційної освітньої діяльності, що з'явилися останнім часом. Так, наприклад, у праці В. В. Хименця [8], в розділі «Сучасні інноваційні педагогічні технології», є параграф, повністю присвячений особистісно-орієнтованим технологіям навчання. У ньому розкриваються принципи і методи навчання, що зорієнтовані на особистісно-орієнтоване навчання. До принципів цього навчання автор відніс:

- принцип *єдності цілей вихователів і вихованців у навчально-виховному процесі;*
- принцип *активності всіх учасників педагогічного процесу;*
- принцип *залежності процесу навчання від співвідношення готовності до самоосвіти і розвитку;*
- принцип *єдності інтелекту і почуттів;*
- принцип *особистісно-розвиваючого спілкування;*
- принцип *системного аналізу.*

В цьому параграфі В. В. Хименць також визначає чотири компоненти змісту, які базуються на комплексному підході до визначення цілей освіти:

- інформаційний (знання фактів, понять, зв'язків, тенденцій);
- операційний (уміння: загальні, предметні, розумові);
- творчо-пошуковий (досвід творчо-пошукової діяльності);
- ціннісно-смысловий (досвід емоційно-ціннісних стосунків).

Вибір методів для особистісно-орієнтованого навчання не є випадковим, спирається на компоненти змісту і побудований на логічно-трансформаційній події – навчальній діяльності, зорієнтованій на засади осмислення учнями власної навчальної діяльності. Такими методами, на його думку, є:

- метод організації пізнавальної діяльності;
- метод організації практичної діяльності;
- метод організації творчо-пошукової діяльності;
- метод організації ціннісно-смыслові діяльності учнів.

Всі ці принципи, компоненти змісту, методи побудови навчального процесу чітко лягають на завдання, змістові лінії і логіку проектно-технологічної діяльності, що відзначається чітко зорієнтованим змістом і знаннево спроможною парадигмою діяльності учня в системі особистісно-орієнтованого та індивідуалізованого способу навчальної діяльності й учіння учнів.

Орієнтація на особистісно-орієнтований зміст навчання передбачає спеціальні конструкції навчальних текстів, дидактичних матеріалів, форм контролю особистісного розвитку учня.

Процес засвоєння особистісно-орієнтованого змісту навчання з предмета «Трудове навчання», крім фундаментального інформаційно-довідкового матеріалу, повинен включати проблемно зорієнтовані відомості, невизначені ситуації. Навчальний матеріал має враховувати і включати у навчальну діяльність попередній суб'єктивний досвід учня та передбачати можливість його позитивного переосмислення.

Засвоєння змісту через оновлену методичну систему призводить до заміни групового організації засвоєння знань на індивідуалізовану, підсилює самовизначення цілепокладання у тих, хто навчається за проектно-технологічною методикою. Навчально-просторове середовище розширюється, стає відкритим.

Змінилось і позиціонування педагога. Роль вчителя все більше відходить від принципів суб'єкт-об'єктної взаємодії з учнем до суб'єкт-суб'єктної, трансформуючись у роль консультанта, наставника, вчителя у повному розумінні цього поняття. Тому функції учителя трудового навчання спрямовуються по-іншому. Він виступає в ролі не набридливого експерта, а того, хто конструктивно розглядає, спільно з учнем, позитивні і негативні позиції того чи іншого варіанта розробки і виготовлення проектного виробу. Якщо враховувати завдання діяльності вчителя, за ним залишається роль керівника і коректора дій учня, тому діяльнісний підхід у реалізації процедур, які виконує сам учень, є їх основою.

Особливістю навчальної роботи (психологічно виправданою) при проектно-технологічному підході є колективний аналіз ідеї або спільний пошук вирішення проблемної ситуації, розрахунок найбільш доцільного, раціонального варіанта тощо (що, як правило, не практикується при традиційній навчальній діяльності). Це дозволяє при колективному обговоренні абсолютно вільно виголошувати думку. При такому колективному способі використовується дуже особисто зорієнтований аспект людської діяльності – відстоювання власної, іноді індивідуальної думки. Тобто доводячи іншим свої переконання і бачення розвитку подій, учень водночас вчиться з повагою ставитись до думки інших, підхоплювати і розвивати ідеї, що були оприлюднені. Такий індивідуалістично-колективний парадокс є характерною ознакою психологічного феномена проектно-технологічної методики навчання з загальноосвітнього предмета «Трудове навчання»: одночасна індивідуалізація навчання (особистісно-орієнтоване навчання) і підсвідома адаптація до роботи у колективі.

Емоційно-вольова рівновага з оточенням і певний набір стратегій і тактик, які дозволяють знаходити вирішення нових проблеми, що виникають у процесі діяльності (як у матеріальному просторі, так й інформаційному), формуються поступово. Тому залежно від конкретного педагогічного бачення вчителя, котрий враховує індивідуальні особливості особистості учня і його уподобання, траєкторія навчальної діяльності, вимоги до неї можуть бути персоніфікованими. Фактично це є творчим тренінгом для розуміння власної індивідуальності, унікальності власного життєвого шляху і життя оточуючих, для особистості учня – усвідомленою зацікавленістю до життя і діяльності, спрямованістю на шлях, яким можна рухатись уперед, шукати, цікавитись, знайомитись, вивчати, осягати нове тощо.

Особливим пріоритетом суб'єкт-суб'єктної структури навчальної діяльності у процесі трудового навчання за проектно-технологічною методикою є те, що відбувається внутрішнє усвідомлення свого місця в навчальному процесі як в учня, так і в учителя. При цьому зростає гуманістична цінність самовизначення особистості у процесі вирішення особистісно-визначальних завдань. Заміна традиційної методики, що мала рецептивний характер, новими педагогічними технологіями, які є інноваційними, переміщення акцентів на саморегуляцію, самоуправління, самоконтроль та особисту активність тих, хто навчається, додатково підтверджує необхідність розгляду природи освітньої системи через парадигму синергетичної міждисциплінарної теорії.

Література

1. Довідник учителя трудового навчання та креслення в запитаннях та відповідях / Упоряд. С.М. Дятленко, Б. М. Терещук, Н. Б. Лосина. — Харків: Ранок, 2006. — 608 с.
2. Коберник О. М. Компетентнісний підхід в технології освіти // Проблеми трудової і професійної підготовки: Наук.-метод. збірник / Під ред. В. В. Стешенка. — Слов'янськ: СДПУ, 2008. — Вип. 12. — С. 9–16.
3. Корешь М. С. Наукові основи структурування змісту технічної підготовки // Проблеми трудової і професійної підготовки: Наук.-метод. збірник / Під ред. В. В. Стешенка. — Слов'янськ: СДПУ, 2008. — Вип. 12. — С. 23–28.
4. Профессиональная педагогика: Учебник для студентов, обучающихся по педагогическим специальностям и направлениям. — М.: Ассоциация «Профессиональное образование», 1997. — 512 с.
5. Рибалка В. В. Теорії особистості у вітчизняній психології: Навч. посібник. — К.: ІПППО АПН України, 2006. — 530 с.
6. Сидоренко В. К. Проектно-технологічний підхід як основа оновлення змісту трудового навчання школярів // Трудова підготовка в закладах освіти. — 2004. — № 1. — С. 2–4.
7. Терещук Г. В. Трудове навчання і виховання сьогодні втрати й здобутки // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. — 2007. — № 8. — С. 3–6.
8. Хименець В. В. Інноваційна освітня діяльність. — Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2007. — 364 с.
9. Юрженко В. В. Формування у майбутніх вчителів технологічної освіти знаннєво-способового підходу до викладання змісту освітньої галузі «Технологія» // Освітня обрії: реалії та перспективи: Зб. наук. праць / Н. Т. Тверезовська (голова) та ін. — К.: ІПТО, 2007. — № 3 (3). — С. 70–75.

Рецензент: М. Frejman